

Bernard Harbaš

OD RAZDJELOVLJENE DO GLOBALNE ZAJEDNICE ILI O (RAZ)OGRADIVANJU MONOTEIZMA

Sažetak

U ovom radu autor se bavi temama mondijalizacije i dekonstrukcije kršćanstva kod francuskog filozofa Jean-Luc Nancya. Tema stvaranja svijeta zauzima jedno od najvažnijih mjesta u opusu djela ovog mislioca. Polaznu tačku u njegovom radu predstavljaju Heideggerova i Derridina kritika klasične metafizike kroz pojam razlike (ontološka ili tekstualna), koje Nancy postavlja kao osnov za mišljenje svijeta, mondijalizacije, samo-stvaranja itd. Termin mondijalizacija je francuski adjevat engleskoj riječi globalizacija, međutim ona kod Nancy ima ontološko značenje, i to stvaranja svijeta.

Ključne riječi: smisao, biti-sa, mondijalizacija, suplementacija, dekonstrukcija, Jean-Luc Nancy, Jacques Derrida, Martin Heidegger

* * *

Diskusija oko problema globalizacije je danas veoma živa. Bez obzira što se ona duboko veže za ekonomsku, sociološku i, na kraju, političku teoriju, ona nije zaobišla ni filozofski diskurs, posebice područje postmoderne i dekonstrukcijske misli. Jedan od najvažnijih radova u tom polju napisao je francuski filozof Jean-Luc Nancy čija analiza mondijalizacije iz ontološkog rakursa otvara jednu novu optimističnu (ne zasigurno u Leibnizovom smislu) perspektivu promišljanja svijeta. Problem mondijalizacije je nastavak Nancyeve priče o razdjelovljenoj zajednici.

Razdjelovljenu zajednicu Nancy shvaća kao zajednicu bez suštine, zajedništva, svrhe ili cilja i onu koja naposljetku ne potpada pod neki viši identitet. Dakle, ona je bezgraničan prostor singulariteta koji se oprostorišu, zauzimaju prostor, djeluju i dolaze u kontakt u prostoru. Zajednica singulariteta uvijek je u procesu dokidanja sebe kao djela i na taj se način može razumjeti samo kao

zajednica bez granica, rubova, ograda itd. Stoga Nancy poseže za pitanjem mondijalizacije da bi razmotrio probleme političkog, stvaranja svijeta, suvereniteta i naposljetku globalnu prirodu zajednice. Za Nancya zajednica nije ni nacija ni narod u smislu da ne postoje granice niti ograničenja zajednice. Riječ je o tome da se slika svijeta oslobodi metafizičkih okvira.

Stoga je nužno ishodište zajednice svijet sam. Biti zajedno znači biti u svijetu. Ako se zajednica shvaća kao bezgraničan prostor singulariteta koji se oprostorišu, onda je nezaobilazno zajednicu promatrati iz jednog mondijalnog ili globalnog ugla. Nancy otpočinje svoju analizu mondijalizacije konstatacijom da je "svijet izgubio sposobnost da stvara svijet",⁶¹ na taj način dijagnosticirajući izvjesnu metafizičku sliku izvora svijeta kao nečeg vansvjetovnog. Svojom dijagnozom Nancy nas upućuje na svojevrsno dovršenje i okončavanje stvaranja svijeta. Ako se svijet mislio kroz izvjesnu dimenziju svrhe i cilja onda se mislio teleološki i uvijek iz perspektive dovršenja i njegovog kraja. Nancyeva osnovna namjera je prevladavanje teleološke ili, pak, eshatološke slike po kojoj svijet ima neku predeterminiranu logiku tijeka samostvaranja. Pored toga, Nancy insistira na svojevrsnoj imanentnoj razini mišljenja svijeta. Po riječima ovog autora "onaj ko kaže od sada svijet odbacuje svako utjecanje nekom drugom svijetu ili "van svijetu""⁶². Dakle, misliti svijet znači misliti ovaj tu svijet, bitak u svijetu, singularitet itd. Riječ je o tome da mišljenje svijeta odbacuje bilo kakve metafizičke pretpostavke o uzroku ili stvaranju svijeta. Nancy insistira na mišljenju svijeta u njegovoj imanenciji. Vratiti se mišljenju svijeta bez transcendencije znači, dakle, pratiti imanentnu logiku njegovog proizvođenja. Svijet proizvodi sebe, on je sebe-proizvođenje. Ovdje je riječ o deteologizaciji i deteleologizaciji svijeta. Mišljenje metafizike je povlašćivalo relaciju subjekt – objekt (svijet koji se misli). Nancy naprotiv govori o svijetu-subjektu.⁶³ Sam svijet je subjekt koji sebe stvara/misli. Mišljenje mondijalizacije⁶⁴ je mišljenje svjetskosti

⁶¹ Jean-Luc Nancy, *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004, 14.

⁶² Ibid., str. 20.

⁶³ Ibid., str. 31.

⁶⁴ Ovdje bih uputio na rad Jacquesa Derride *Foi et savoir*, u kojem piše o procesu *mondijalatinizacije*. Naime, riječ je o pojmu (koji je Sammuel Weber preveo kao *globalatinizacija*) koji označava dominaciju latinske (zapadne) kulture i jezika u stvaranju svijeta.

svijeta ili postajanja svijeta svijetom. Objektivizacija svijeta je nemoguća jer sam svijet je samostvaralački. Nancy zapravo slijedi na izvjestan način Marxov koncept revolucije koja će pojedine individue osloboditi stega kapitalizma, lokalnih i nacionalnih ograda i dati im mogućnost ulaska u stvarne veze kao i sticanja sposobnosti da se koriste svestranom proizvodnjom cijele zemaljske kugle.⁶⁵

Kao što smo vidjeli, Nancy odbacuje bilo kakvu mogućnost predočavanja – objektiviranja svijeta. On ju poredi sa teleološkom dimenzijom koja svijet shvaća kao viziju. Prema Nancyu, vizija ili predodžba svijeta je "naznaka načela ili kraja svijeta."⁶⁶ Nije riječ da se svijet objektivizira kao spoznajni objekt, već je svijet sam subjekt vlastitog stvaranja, koje nema cilj, svrhu ili kraj. Smisao svijeta je svijet sam. Nancy to objašnjava slijedeći Heideggerovu analizu odnosa bitka i Ništa: "Ako smo mi na svijetu, ako postoji bitak na svijetu, tj. ako postoji svijet, onda postoji smisao...Ne bavimo se više pitanjem: 'zašto postoji nešto' uopće, već odgovorom 'postoji nešto i to samo čini smisao'."⁶⁷ Nancy odbacuje ideju po kojoj svijet *posjeduje* ili *ima* smisao. Smisao je svijet sam. Smisao to smo mi.⁶⁸ Svijetom ne dirigira načelo, princip niti on djeluje prema nekom cilju. Nancy prije svega insistira na ponovnom mišljenju monoteizma koje u bitnom obilježava zapadnjačku kulturu. U tom smislu, temeljno pitanje je stvaranje svijeta. Svijet nastaje *ex nihilo*, ali to *ex* nije stvaranje *iz* nekog drugog svijeta ili onkraj ili s onu stranu svijeta, već, prije svega, to označava da se svijet stvara iz ništa. Ništa nije negacija materije, ono je uslov uprisutnjavanja svijeta. Razlika svijeta i ništa nije razlika između transcendencije i imanencije. Riječ je o svojevrsnoj transimanenciji. Nancy, mišljenjem imanencije svijeta, zapravo priziva Heideggerovo i Derridino mišljenje razlike. Heideggerovo temeljno polazište u razmatranju Bitka je Ništa. Klasična filozofija je u tumačenju bitka polazila od samog bića i na taj način ostajala u okvirima metafizičkog mišljenja. Bitak se, prema Heideggeru, treba razumijevati kao Ništa dok se biće shvaća kao ono što ispunjava to Ništa. Polazište za razumijevanje ontološke strukture svijeta je

⁶⁵ Jean-Luc Nancy, *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004, str. 16.

⁶⁶ Ibid., str. 35.

⁶⁷ Jean-Luc Nancy, *The Sense of the World*, University of Minnesota Press, 1997, str. 7

⁶⁸ Jean-Luc Nancy, *L'oubli de la philosophie*, Galilée, 1986, str. 94.

razlika, razlika između Ništa i tubitka. "Ništa kao drugost bića je veo bitak."⁶⁹ Bitak je Ništa koje tubitak ispunjava. Heidegger govori o ontološkoj razlici kao razlici koja stoji u osnovi svega. Ontološka razlika je razlika svih razlika. Ona je ireducibilna. Nije riječ o tome da se sve svede na bitak već, prije svega, na razliku. Jacques Derrida preuzima Heideggerovu ideju i modificira je kroz gramatološku razliku. Međutim, kod Derride nije riječ o spuštanju ontološke dimenzije mišljenja na neku lingvističku ravan, već o konstituciji smisla kroz ireducibilnu *rAzliku* grafema. Dakle, prema Derridi, ontološka razlika je u osnovi gramatološka. Kao primjer za to navodi *difference* i *differance*, koje se različito pišu a isto čitaju. Razlika između njih je gramatološka, dakle tekstualna.⁷⁰ Stoga se prema Derridinim riječima razina konstitucije smisla treba svesti na gramatološki nivo. U osnovi svega stoji tekstualna razlika koja je razlika svih razlika i koja stoji prije Heideggerove ontološke razlike. Samo upisivanje jeste uvijek uprisutnjavanje razlike.

Za razliku od Heideggera i Derride, Nancyevo mišljenje razlike odnosi se prije svega na mišljenje porijekla kao ništa i svijeta kao nečega što samo sebe stvara. Dakle, svijet je uvjet postojanja. U Nancyevoj ontologiji riječ je o razlici ništa i svijeta singulariteta. Stoga trebamo ponovo otvoriti svaku moguću bitku za svijet, to jest oblikovati suprotno od globalnosti nepravde na temelju opće ekvivalencije.⁷¹ Nancy shvaća bitak kao prijelaz, i to iz ništa u biće. Prije razlika kao što su: prisustvo/odsustvo, pojavljivanje/iščezavanje stoji prijelaz iz ništa u biće. "Bitak svijeta je stvar koja je prešla iz ništa."⁷² Početni impuls stvaranja, koji proizlazi iz ništa (*ex nihilo*) jeste diseminacija ko-egzistencije. Sam svijet je svijet onog "su" subitka (*Mitsein*). Kao takva ko-egzistencija nije dana niti je konstruirana. Ona se dešava u mondijalizaciji svijeta, kao diseminaciji tog "ko" egzistencije. Nancyevu tezu možemo pratiti ako preuzmemo Derridinu logiku i to kroz proces dekonstruiranja klasične metafizike. Naime, svijet kroz proces svog samostvaranja uprisutnjuje ništa drugo do ko-egzistenciju. Mondijalizacija svijeta, tj. svjetskost ili

⁶⁹ Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb, 1996, str. 124.

⁷⁰ Jacques Derrida, «Differance» u: *Marges de la philosophie*, Minuit, Paris, 1972.

⁷¹ Jean-Luc Nancy, *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004, str. 59.

⁷² Ibid., str. 86.

osvjetovljavanje svijeta nije ništa drugo do ustrajno samostvaranje zajedničke egzistencije. Koegzistencija je dar, tj. mogućnost da se bude između dvoje ili između nas. Nancyevo razmatranje pitanja stvaranja svijeta nastavlja se pričom o kršćanskom stvaranju u djelu *La declosion*, u kojem otvara niz pitanja koja stvaranje svijeta svode na proces dedivinizacije ili deteologizacije. Kršćanska priča o stvaranju obilježena je najavom kraja svijeta. Dakle, sam diskurs stvaranja je po sebi eshatološki. Samim time što kroz vlastitu priču najavljuje vlastiti kraj, kršćanstvo samo sebe dekonstruira. "Izvorna struktura kršćanstva je objava vlastitog kraja."⁷³ Svijet je stvoren iz riječi koje najavljuju i objavljuju. Stvaralačka riječ (*logos, verbum*) je performativna, svojim oglašavanjem/upisivanjem ona objavljuje početak i kraj. Riječ stvara tijelo (*Verbum caro factum*) inkarnirajući u njega duhovnu suštinu. Problem koji Nancy ima vezan je sa penetracijom riječi u tijelo. Po njegovom mišljenju riječ postaje tijelom⁷⁴. Riječ ne dolazi iz van (*au-delà*) ona je tijelo. Dakle, stvaralačka riječ nije van, ona je u samom svijetu. Ona postaje svijetom. Kršćanstvo se samo u sebi dekonstruira zbog svoje eshatološke strukture. Svijet se samo-stvara. Riječ je o tome da je svijet nedovršen, odnosno da je u ustrajnom procesu svog razdjelovljenja. Mondijalizacija znači misliti svijet izvan mimetičke logike deriviranja, oponašanja nečeg idealnog koje je van svijeta. Mimezis je ovdje suplementacija, nadopuna svijeta.⁷⁵ Svijet je nadopuna samog sebe. Drugim riječima, mimezis ne postoji budući da je predimenzioniran u nadopunu. Metafizičko oponašanje je zapravo samo-sebe-stvaranje. Kršćanska metafizika je u svojoj osnovi, u svom početnom impulsu stvaranja – kada je riječ stvorila meso – oborila svoje ograde i samu sebe dokinula. Metafiziku ovdje moramo u najstrožijem smislu shvatiti kao logiku binarnih opozicija (ideja/pojavnost, metafizičko/fizičko...), kao izvjesno privilegovanje apstraktnog i duhovnog nad pojedinačnim, konkretnim i tjelesnim. Riječ i tijelo, simboličko i realno su kod Nancya u svojevrsnoj Lacanovskoj hijazmi. Ne postoji prvenstvo jednog nad drugim, već samo njihova hijazma – čvorište duhovnog i tjelesnog. Kada govorimo o svijetu riječ je samo o hijazmi. Povlačenje (ili pak smrt) bogova ne znači privilegiranje razuma

⁷³ Jean-Luc Nancy, *La declosion*, Galilée, 2005, str. 217.

⁷⁴ Ibid., str. 126.

⁷⁵ O logici suplementacije ili nadopune, pogledati Philippe Lacoue-Labarthe, *L'imitation des modernes*, Gallilée, 1986.

(prosvjetiteljstvo) niti, pak, umjetnosti (Nietszsche) već, prije, davanje smisla ili osmišljavanje svijeta. Smisao inherentan meta-Bogo-uzroku je postao bestemeljan/obesmišljen (ab-sens). Smisao je samo nešto što se dijeli "među nama". Povijest racionalnosti uostalom kao i povijest teologije je povijest nedostatka. Razum je uvijek trebao ludilo, shizofreniju i želju kao svoju alternativu iliti dopunu.⁷⁶ Drugim riječima, racionalizam – budući da je u svojoj osnovi nedostatan – nije dokinuo religijsko – niti je religijsko dalo konačnu istinu o stvaranju svijeta.

Početak svijeta obilježava ontološki nedostatak. Taj nedostatak je sadržan u nepostojanju kraja. Proizvoditi znači dopunjavati svijet, odgađati (*differer*) njegovo konačno odjelovljenje, njegov kraj. Upravo odgađanje kraja je činjenje svijeta svijetom. Nancy pod proizvodnjom smatra stvaranje smisla. Smisao se producira u zajednici. Ne postoji neki fiksirani smisao, on se stvara u dijeljenju. Smisao je uvijek "sa" ili "ko" egzistencije. Prva crta stvaranja svijeta je da ono stvara biti-sa.⁷⁷ Biti-sa nastaje iz ništa (ex nihilo). Dakle, ono nije dato niti prethodi "našoj" egzistenciji. "Sa" je u osnovi naše egzistencije. Ovdje Nancy strogo prati Heideggerovu filozofiju egzistencijalnog "zajedništva" po kojoj temeljna karakteristika *Daseina* (tubitak) je *Mitsein* (subitak). Ništavnost (ex nihilo) početka je svojevrsna bestemeljnost smisla. Ono što Nancy zahtijeva jeste povratak pitanju svijeta kao svijetu smisla. Nancyeva "ko-egzistencijalna analitika" mondijalizacije je vraćanje problemu "biti-sa" kojem prethode samo ništavnost i bestemeljnost. Ako je metafizika bila mišljenje temelja, onda je mišljenje mondijalizacije jedan ponor bez dna. Raz-ograditi (*des-cloture*) metafizičko mišljenje znači analizirati rub, granicu, prostor između. Dakle, analizirati ništa. To ništa je "sa" naše egzistencije. To "sa" je razvlašćivanje – eksproprijacija smisla. Smisao ne pripada nikome. To izvlašćivanje jeste raskidanje sa politikom identiteta. Smisao se dijeli i samim time zajednička suština nije nešto što prethodi zajedništvu već nešto što to "sa" proizvodi. Biti na svijetu, biti zajedno, znači biti bez suštine.

⁷⁶ Možda najvažniju kritiku racionalističkog «ograđivanja» od društvenih devijacija poput ludila, želje, bolesti poduzeli su Gilles Deleuze i Félix Guattari *Anti-Oedipus*, University of Minnesota Press, 1983. i Michel Foucault, *Historie de la folie à l'âge classique*, Gallimard, 1972.

⁷⁷ Jean-Luc Nancy, *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004, str. 94.

Nancy u svom razmatranju mondijalizacije slijedi Heideggerove i Derridine analize posebno njihove koncepte razlike (ontološke i tekstualne). Međutim, Nancy u razmatranju ontološke razlike i stvaranja svijeta inzistira na pitanjima solidarnosti, koegzistencije i naposljetku samokonstitucije ljudskog roda. Spuštajući razinu pitanja o bitku sa metafizičke na imanentnu, Nancy nam ukazuje da u osnovi ljudske egzistencije stoji izvjestan pluralizam. Ta mnoštvo jeste (bestemeljni) temelj na kojem se otkriva naša uvijek već zajednička egzistencija.

LITERATURA

- Deleuze, Gilles i Félix Guattari *Anti-Oedipus*, University of Minesota Press, 1983.
- Derrida, Jacques, *Marges de la philosophie*, Minuit, Paris, 1972.
- Foucault, Michel, *Historie de la folie à l'âge clasique*, Gallimard, 1972.
- Heidegger, Martin, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb, 1996.
- Kern, Andrea i Christoph Menke (Hg.), *Philosophie der Dekonstruktion*, Suhrkamp, 2002.
- Lacoue-Labarthe, Philippe, *L'imitation des modernes*, Gallilée, 1986.
- Nancy, Jean-Luc *L'oubli de la philosophie*, Galilée, 1986.
- Nancy, Jean-Luc, *La décloison*, Galilée, 2005.
- Nancy, Jean-Luc, *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.
- Nancy, Jean-Luc, *The Sense of the World*, University of Minesota Press, 1997.

Summary

In this article, the author deals with the subjects of mondialisation and deconstruction of Christianity in the work of French philosopher Jean-Luc Nancy. Topic creation of the world takes one of the most significant places in the opus of this thinker. Starting point in his work represent Heidegger's and Derrida's critiques of classical metaphysics through the notion of difference (ontological or textual) which Nancy sets as the basis for thinking the world, mondialisation, self-creation, etc. The term mondialisation is the French adequate to the English globalization, but in Nancy it has ontological meaning, that of creation of the world.

Key words: sense, being-with, mondialisation, supplementation, deconstruction, Jean-Luc Nancy, Jacques Derrida, Martin Heidegger